

304

Supper. Kenton
J. H. L. L. L. L. L.
L. L. L. L. L. L.

1888/1928

003
4-35

2010

003

28008-52 4-2.

5-35

ԳՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Ե Ի

ՏԱՐԱԾՈՒՄԸ^(*)

Գիրքը մարդկային մաքին ափնամանք գիւտն է ու կը բանայ պատմութեան վարադոյրը: Գիրքը զոր պէտք է չփոխել ՏԱՐԻ հետ՝ զապախարի մը պատկերաւոր մէկ արտայայտութիւնն է, առանց լեզուի հետ կենսական կապ ունենալու եւ նախադասական ժամանակներու ծնունդ է գեղարուեստի ծագման խառնուած, Ն. Ք. չուրջ 25000ին. իր սկզբնական շրջանին ունէր նաեւ ֆէքիւի հանդամանք:

Գիրքէն զուրս գործածուած են նաեւ զանազան գէպընթերցանող չուանի վրայ կապուած հանդոյցներ, գաւազանիկներու վրայ գանակով կտրուածքներ, ճիշտ ինչպէս որ մենք բան մը յիշելու համար յաճախ մատերնուս գերծան կը կապենք: Իբր՝յուշապիր ծառայող առարկաներու ամենահին օրինակը, որ ծակերով նշանակուած քար մըն է, գտնուած է 1921ին Տօքթ. Քաբիթանի կողմէ, եւ կը տանի մեզ ետ՝ Ն. Ք. չուրջ 50,000/թուականը: Մեր օրերուն վերջիշեալ չուանի այդ հանդոյցները կը գործածուէին սովորաբար Բերուի մէջ, եւ կը կոչուէին Բիբու: Փաթեղ գա-

(*) Ներկայ սրակը, որ մասնաւորապէս պատրաստուած է Պ. Գ. Գուտուլեանի «Նալկական Աշխարհ», գրքին համար ուրուագծուած է հեղինակին պատրաստութեան մէջ եղող պատկերագրող մէկ ուսումնասիրութենէն:

Գ. 10669-54 (1101/42)
 28008-52

աւաղանիկները կը գործածուէին ամերիկացի հնդիկներէն, որոնք ունէին նաեւ դէպքեր յիշեցնող գիծերով բանուած վալբուս կոչուող գօտիներ: Հնդիկները պատկերադրերէ՝ զառ գործածած են նաեւ մօզական վիմանկարներ: Հին Մեքսիկայի եւ Եռքաթան թեքակղզիի քաղաքակրթութիւնները արտադրած են ազդեգ եւ մայա պատկերադրերու դրութիւնները: Այսօր ամերիկացի միտիշնաքներ նոյն հնդիկներու համար կը գործածեն ժամանաւոր վանկապիր նշաններ:

Ուլկիանիոյ բնիկները, սովորաբար իրենց դէմքերուն վրայ ունին քարու կոչուող զարդանկարներ որոնք գաղափար արտայայտելով միասին կուտան մօզական նշանակութիւն:



Ինչպէս մարդկային լեզուն՝ նոյնպէս եւ գիրը նախնական այդ շրջաններուն մարդկային անմշակ իմացականութեան պատճառով մէկ պատկերի մէջ կ'արտայայտէր բարդ գաղափար մը որ հետզհետէ տարբաւաղութեամբ հարկ տեսաւ արտայայտուել իրարու իմաստ մաքրելացնող մէկէ աւելի պատկերներով: Այս միջոցին գիրը անց ծէ պատկերազրի շրջանէ մը ուր տարրական նոյնութեամբ կը դժագրութեաւ ու յետոյ նըշանագրի հոլովոյթէ մը ուր իմաստներ պատկերներով կ'սփռնաններով կը խորհրդանշուէին: Այս երկու ձեւերը միասին կը կոչուին գաղափարագիր:

Ժամանակի ընթացքին նշանադրերը ստացան նաեւ հնչական արժէք, ինչպէս այսօր կարող ենք ընել երբ աշխատներէ չինուած “պատ”ի պատկերի մը քով գնենք երկաթէ “գաֆ”ի պատկեր մը, ու երկուքը միասին կարել տք “պատգամ”: Այսպէս ընելով կապ մը հաստատած եղանք լեզուին հետ, ու կազմած նընշագրեք որոնք իրենց նախնական վիճակին մէջ կը ներկայացնէին վանկեր: Այս վանկադրերու ատեն գործածուեցան նաեւ բնորոշ կոչուած կարգ մը նշաններ

որոնց պաշտօնն էր սրօշել վանկադրերու յայտնած
գաղափարը: Այսպէս, երբ «եզ»ի մը պատկերին քով
դնենք պայթուցիկ «տկան»ի մը պատկերը ու կարգանք
«գաղափան», ցուցունելու համար թէ յայտնուած գա-
ղափարը «եզ»ի հետ առնչութիւն չունի՝ պէտք է ա-
ւելցնենք 1 թուանշանը որ պէտք է կոչենք բնորոշիչ
տարր քանի որ ընթերցման մէջ դեր չունի այլ ֆի-
այն կը ձշգէ մէկի գաղափարը:

Վերջապէս այս վանկադրերէն է որ ծագեցան
սառեր, այսինքն աթութաներ որոնք հնախ բաղաձայն-
ներ էին մէկ մէկ ձայն ներկայացնող սրոնց վրայ ա-
ւելի վերջ աւելցան ձայնաւորները:

Այսպէս է եղած գիրի բնաշրջումը ու լեզուներ
կան որ այսօր կ'արտայայտուին այդ բնաշրջման գա-
նազան ատօրձանները հասած գիրերով:



Հայ լեզուն կը գործածէ այս բնաշրջման ամե-
նախրջին ձևը, սակայն մեր աշխարհի նախարնիկ-
ները գործածած են պատկերադրեր եւ Ուրարտացիներ
ու առնն գործածութեան մէջ է եղած վանկադրի տե-
տակ մը որ իր ձևին պատճառով կը կոչուէր սեպագիր
կամ բեւեռագիր: Այս ձևը պատկերադրերէ հնարողնե-
րը եղած են Միջագետքի Սումերացիները: Այս ազգին
կը պատկանի աշխարհի մեզ ծանօթ առաջին վաւերա-
գիրը արտադրած ըլլալու պատիւը որ է Մեսիլիմ թա-
գաւորի արձանագրութիւնը Ն. Ք. չուրջ 3500ին:

Ասոնք իրենց գիւտը փոխանցեցին դրացի էլա-
մացիներու, լքել տալով էլամական բնիկ պատկերա-
դրերը: Սումերացիները իրենց գիրը ժառանգ ձգեցին
Բաբելոնացիներու եւ Ասորացիներու որոնք կատարեցին
աղումներ: Փոխանցեցին եւ Քուայեցիներու, Միտանա-
ցիներու, Հիթիթներու, Բանանացի հին ժողովուրդ-
ներու ու վերջապէս Պարսիկներու որոնց ձևերին մէջ

սեպագիրը ստացաւ գրեթէ այբուբենական վիճակ ,
ինչպէս Դարեհի արձանագրութիւնները , ու հոն կանոք
առաւ իր բնաշըջումը ու գոյութիւնը : Մինչև այսօր
ոչևէ փաստ չունինք սեպագրերու մօր գիտցած հայ
լեզուին կիրարկման՝ Արտաշիսեան կամ Արշակունի
հարստութիւններու ընթացքին :



Մեր արդի այբուբէնին քայլ մ'ալ մօտենալու
համար պէտք է ակնարկնիս դասցենք Միջերկրակա-
նի որուն չրջակայ երկիրներու մէջ գործածուած են
պատկերապրերու ուրիշ մի քանի տեսակներ , ինչպէս
Նզխտական , Հիթիթական , Կրեական ձևերը , չի-
չելու համար Կրեաի Փաէսթոս քաղաքէն գտնուած
մասնաւոր պատկերապիր գրութիւն մը որ Կրեաի ար-
տապրութիւն չէ՝ այլ ուրիշ տեղի ծնունդ , ինչ որ կը
փաստէ թէ Միջերկրականի մէջ ու չուրջ կային բազ-
մաքիւ պատկերապրերու գրութիւններ : Պնդպներ կան
որ այդ պատկերապրերը , ինչպէս օրինակի համար Ն-
զխտական մօհնագիրը՝ սերտ կապակցութիւն մ'ունին ,
եթէ ոչ որդեական կապ , Միջագետքի Սումերական
պատկերապրերու հետ որ մայր կը նկատուի աշխարհի
բոլոր գրութիւններուն : Սակայն այս կէտը խիստ
վիճելի է , քանի որ գիտական տարրական օրէնք է որ
նման պատճառներ նման արդիւնքներ կուտան ու
մարդկային միտքն ալ , ըլլայ Նզխտոս կամ Միջագետք
Չինաստան կամ Ամերիկա նման պարագաներու տակ ,
անկախաբար արտադրած է նման պատկերապրեր , բա-
ւական է որ տեսնուած արեւը , ջուրը , լեռը , անա-
սունը կամ մարդը միեւնոյն ձևը ունին աշխարհի
չորս կողմը : Կեդրոնական Ասիոյ մէջ Անատոլի պե-
ղումները թէև ցոյց տուն որ Սումերանման քաղա-
քակրթութիւն մը կար հոն՝ բայց եւ այնպէս չգտան
գրի հետք : Թերեւս օր մը նոր պեղումով մը կապ մը

Հաստատուի Կեդրոնական, Մայրաղոյն Արեւելքի եւ Միջագետքի միջեւ, նոյնիսկ կապակցուելով հին Աւստրիական քաղաքակրթութեան: Շատ հաւանաբար միւրեւոյ չպիտուած բլրակները նման անակնկալ մը պահած ըլլան Եգիպտոսի եւ Միջագետքի:

Ինչ որ ալ ըլլայ Եգիպտական ու Կրետական պատկերազերբու ծագումը՝ այդ երկու գրութիւնները այսօր մայրը կը նկատուին աշխարհի առաջին այբու-բէնին: Եգիպտական մեհնապրերը ժամանակի ընթացքին պարզուելով առին սրբազիր կոչուած ձեւը (ու յետոյ ալ աւելի պարզուելով կոչուեցան ռամկազիր) որմէ Կիպրոսցիք առին վանկազերբու մասնաւոր գրութիւն մը: Եգիպտական մեհնապրերը ու սրբազրերը ունեցան նաեւ հնչական արժէք ու մտքի փոքր ձիւղով մը կրնային առաջին այբուբէնը կաղմել, սա-կայն վերափոխան: Սրբազրերու չըջանին է որ ծովա-գինաց Սեմական ժողովուրդ մը, Փիւնիկէցիները, չըփ-ման մէջ մասն Եգիպտացիներու հետ ու, ըստ Ռու-մէի կարծիքին, սրբազրերու վրայէն յօրինեցին իւրենց լեզուին յարմար 22 տառերէ կազմուած բաղա-ձայն այբուբէն մը: Այս վարկածը կ'աջտանդուի երբ նկատի ունենանք դարուս սկիզբը Սինայի անապատի մէջ Սէրապիթ—էլ—Քատիմ կոչուած վայրէն գտնուած 16 արձանագրութիւններ ուր՝ մեհնապրերու կողքին կ'երեւին անձանօթ գրութիւններ, սեմական լեզուէ, 27 տառերէ կազմուած ու ձեւով մեհնապրերու նմա-նազ այբուբէնով մը գրուած՝ Քրիստոսէ չուրջ 1900 տարի առաջ: Ապստելով վերջնական վճռի մը, մենք պէտք է աշխարհի առաջին այբուբէնական գրութիւնը ընդունինք 1923ի Դեկտ.ին Սուրիոյ ձէպակի քաղա-քէն Բրօֆ. Մօնթէի կողմէ գտնուած Փիւնիկեան Հօ-պատլ թագաւորի մէկ արձանագրութիւնը իր հօր Մե-ճըն Ահիւրամի դամբանին վրայ, գրուած չուրջ 1250ին յ. Ք., այբուբէնով մը որ Փիւնիկեան է եւ ուր կ'ե-

րեւին այրուբէնի 20 դիրերը. մնացեալ երկու դիրերը
թերեւս առիթ չեն ունեցած գործածուելու: Պէտք է
հաւատալ, սակայն, որ Փիւնիկեան այրուբէնի կազ-
մութեան մէջ բաւական մեծ դեր խաղացած է Կրետէի
գծաւոր վանկազիւր դրութիւնը որ յաջորդած է նոյն
կղզիի պատկերադրերուն, ու Փիւնիկեցիները որ նը-
մանապէս յարաբերութեան մէջ էին Կրետէի հետ՝ կըր-
նան աչքի առջև ունեցած ըլլալ նաեւ Կրետական զը-
րերը: Նոր դիւտ մը այսօր կրնայ վերաքննելի ընել
մեր այս համոզումը եւ կամ հաստատել յայն, սակայն
ինչ որ ալ ըլլայ, Փիւնիկեցիները առ այժմ կը գտնու-
ին առաջին գծի վրայ, մանաւանդ 1923 ի դիւտէն
վերջ ու 1250 Ն. Ք. թուականը բաւական հին թուա-
կան կը նկատուի այրուբէնի դիւտին քանի որ՝ 15րդ
դարուն զեռ Բարեւական սեպտեմբերն միջազգային զը-
րի հանդամանք ունէին, ու եթէ երբէք այն ատեն այ-
րուբէն կար՝ զեռ սովորական չէր եղած անոր գործա-
ծութիւնը:



Փիւնիկեցիներէն այրուբէնը կը ճիւղաւորուի
դէպի արեւելք, արեւմուտք ու հարաւ: Հարաւային
ճիւղը մեղ քիչ կը հեռաքրքրէ, եւ պէտք է մէկ եր-
կու առողով ուրուազմուի: Փիւնիկեան ձեւը գրեթէ
նոյնութեամբ գործածեցին Մօսպոպոյններ, ինչպէս ի-
րենց Մէսա թագաւորի արձանադրութիւնը Ն. Ք.
842ին, Արեւմտեան Արամայացիները ինչպէս Զինճիր-
լիի մէջ գտնուած թ. դարու թագաւոր Քալաժուի
արձանադրութիւնը. նոյն դիրը գործածեցին նաեւ Եր-
բայացիները, ինչպէս Ը. դարու Սիլօէի քարը, ու
այդ ձեւէն ծաղկեացն բուն հրէայ նկատուող Սամու-
րացիներու գիրերը: Երբայացիները գերութենէ վե-
րադարձին լքելով իրենց գիրը, Սուրիոյ արաժայա-
ցիներուն մէկ ճիւղին, այսինքն Պաղմիրացիներուն

դարձա՛նք զգնորուն վրայէն յօրինեցին իրենց այժմոք առաւելուի գիրերը, որոնք Միջին դարու մէջ գործածուեցան նաեւ “բարբառական”, կոչուած ձեւի տակ: Երբայական բառակուսի գիրը գործածուեցաւ նաեւ Արամայեցիներէն, ինչպէս կ'երեւի Ս. Գրոց զանազան մասերէն, Եգիպտոսէն գտնուած Ն. Ք. Երբ դարու պատկանող էջէֆանթին պապիրոսէն և Յ. Ք. Երբ դարու Բաբելական Թալմուտէն: Իսկ հար. Պաղեստինի Սրահայեցիներուն, աշխրհն նապաթէացիներու գործածած կցազական այբուբէնին վրայէն յօրինուեցան Արաբական Բուհի և Լազի գրերը որոնցմէ վերջինը մնաց գործածական ձեւը: Ինչպէս մասնաւոր ծայներու համար Լատին և Քիրիլական գիրերը զանազան փոփոխութիւններ կրելով՝ մին ընդունուեցաւ Եւրոպայի կաթոլիկ ու բողոքական՝ իսկ միւսը՝ սլաւ օրթոտոքս երկիրներէն՝ նոյնպէս և Արաբական այբուբէնը նման յաւելումներով գործածուեցաւ Ափրիկէի և Ասիոյ մահմետական լեզուները գրելու, ձիպալթարէն մինչեւ Մալայական արշիպելագոս:

Հարաւային ճիւղին կը պատկանին նաեւ հին հեթանոս Արաբիոյ հարաւային, այսինքն Միննո—Սապալական գրերը որոնց և Փիւնիկեան գրերու մէջ բաւական տարբերութիւն կայ և պիտի ճշտուին երբ օր մը գիւտ մը երեւան բերէ անապատներու մէջ կորսուած միջին ձեւ մը: Այս ձեւին հետ հաւանաբար կ'սպռնին հիւսիսային Արաբիոյ հին Լիւնանական, Թաւուտական և Սաֆայական արձանագրութիւնները: Երբորդ դարու այս Միննո—Սապալական այբուբէնէն է որ Եթովպիայիք առին իրենց գրերը, որոնք վանկազեր են ու արտաքնապէս կը նմանին հայ գրերու, սակայն ընթերցողը պէտք չէ հաւատայ այդ նմանութեան: Այդ գրերը ձեւակերպուեցան լեւրեւս Յոյնի մը կողմէ Յ. Ք. Երբ դարուն, որ առաքելական պաշտօն ունէր Եթովպիոյ մէջ ու կրնայ ըլլալ որ ան Պօլսոյ մէջ չփռւած ունեցած էր Մեսրոպի և կամ Ա.

զեքտանդրիսյ մէջ հայ թաղմանիչներու հետ, և ազգուած հայ գրերու ընդհանուր ձեւէն, առանց համարձակելու այբուբէնի վերսկզբ վանկադրերը:



Փիւնիկեան այբուբէնի մէկ ձեւը գործածուեցաւ նաև Արեւելեան արամայեցիներէն ու Ասորիքի մէջ հիմնուելով նաև պաշմիրական գրերու վրայ՝ կազմեց Էպրանիկէօ կոչուած հին Ասորի կցաւական ու Քրիստոնէական այբուբէնը, մինչ հարաւային արեւելք գտնուող արամայական ուրիշ փոքր գանգուած մը կազմեց Մանաէական այբուբէնը: Ե. Դարու քրիստոսաբանական պոյքորհերու հետեւանքով էր որ Ասորիները բաժնուեցան երկուքի ու երկրնութենական արեւելեան նկատորականները անցնելով պարսիկ պաշտպանութեան շտախ, իսկ միաբնութենական Յակոբիկեանները մնալով արեւմուտք Յունական ազգեցութեան տակ՝ էսթրաանիէլօի վրայ հիմնուելով կազմեցին երկու ուրոյն այբուբէններ: Երկրնութենական կաթողիկէ Մեկքիղներն ալ ալանդաւորուելով կազմեցին ասորերէ այբուբէն մը Սուրիսյ մէջ: Այս գրերէն էսթրաանիէօն է որ ազգած է հայ գրի կազմութեան վրայ: Արամայական գիրը անցնելով Պարսկաստան հոն ձեւախոսուելով կազմեց Պահլաւ այբուբէնը որ իր կարգին փոքր ասորերութիւններով գործածուեցաւ Սասանեան արձանագրութիւններու, Մազաէական ու Մանիքեական կրօնական գրութիւններու համար: Իսկ Զրադաշտի գրքին Ալիէտաի համար յօրինուեցան Զանդիկ (ուելի ճիշդը Ավէտաշայկան) կոչուած խնամուած գրեր:

Միջանկեալ ըսենք որ Արամայական գիրը անցնելով զէպի արեւելք՝ Կեդրոնական Ասիոյ մէջ կազմեց Սօկոտիան, Ուշգուր, Մօնիօլ, Քալմաք, Մանչու գրերը: Իսկ Հնդկաստանի մէջ ուր վերջեքս գտնուեցան Սումերանման քաղաքակրթութիւն և գիր, Արամայական գիրը արտադրեց խաւոցի, և պրանմի այբու-

քէնները: Ասոնցմէ առաջինը Հգործածուելով պրահմի-
էն սերեցաւ Սանսկրիտի մէջ գործածուած տեղանակա-
ւի վանկադիր մայր այբուբէնը: Հնդկաստանի արդի
արիական (Բալի, Կուճարաթի, Պէնկալի, Օրիսա, Սինկալի
և այլն), եւ Տրավիտական (Թաւիլ, Թէլէկու, Մալա-
եալամ, Քանարալոն) եւ այլ լեզուներու գրերը ար-
տադրելէ վերջ՝ հնդիկ գիրը Կեդրոնական Ասիոյ մէջ
Թաթարական գրերու ծնունդ տալով կ'անցնի Թի-
պէթ, ուրկէ կը վանէ Մոնկոլական այբուբէնի վրայ
հիմնուած փնակաբա գիրը եւ կը հիմնէ Թիպէթական
այբուբէնը, ու յետոյ կազմելով Պիբմանական,
Արամական գրերը, կ'անցնի Քօրէա, ու անկէ կ'երկա-
րածուի դէպի վար կղզիները ուր կ'արտադրէ Ճալա-
լական, Պուճի, Մաքատտար, Պալի, Մատուրա, Բա-
դաք եւ այլն գրերը: Դուրս կը մնայ միայն Չինական
մարդը ու բունդի գաղափարագիր հնչադրերը—որոնք
թերեւս ուրիշ գրութիւններու հետ կապակցուած են կամ
թերեւս բոլորովին անկախ— Չինաստանէ դուրս ար-
տադրած են Աննամական գրերը եւ կազմած են Ման-
չաւ գրերը գրութիւն մը, Արամայալոն այբուբէնին
հոն հասնելէն առաջ: Նոյն գաղափարագրերը կը գոր-
ծածուին Ճաբոնի մէջ, ուր գանոնք հնչելու համար
կ'սն նոյն նշաններէն սղուած բարաբանա, եւ հիւսակա-
նա վանկադրերու գրութիւնները:



Հոս խնդիր է թէ արդեօք Արամայական գրերը
անցա՞ն նաեւ Նախաքրիստոնեայ Հայաստան, ինչպէս
հասեր կը պնդեն եւ ինչպէս երկրորդ դարու վերջերը
եւ երրորդի սկիզբը ստորած յոյն պատմագիր Փիլոս-
տրատոս կը վկայէ թէ երկրորդ դարուն հայերը իրենց
սեփական գիրը ունէին («Կենցաղ Ապագոնի» Բ. 2) եւ
նաեւ ինչպէս հայ պատմագրեր կ'ըսեն թէ Դանիէլ Ա.
սորի իր քով պահած ունէր չին հայ նշանագրեր: Բու-

լորովին արժէքէ զուրկ չէ՝ այս վարկածը: ու կրնայ
ըլլալ որ հակառակ Հայ Արչակունիներու (ինչպէս
պարսիկ Արչակունիներու) արամայական եւ յունարէն
գիւտանագրութեան, ինչպէս նաեւ պարսիկէն, հայերը
ունեցած ըլլան 22 տառերէ բաղկացած նախնական
այբուբէն մը հիմնուած արամայականին վրայ օգտու-
ած թերեւս Զանգիկ—Պահլաւ գրերէ զոր յետոյ կա-
ռարեւադործեց Մեսրոպ յունականին վրայէն առնելով
նաեւ ասորի եւ ուրիշ կարգ մը գրեր: Դժբաղդութիւ-
նը հոն է որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ իր քրիստոնէա-
կան թափին մէջ չէ խնայած հեթանոս Հայաստանի
գրութիւններուն: Իրողութիւնը սակայն պարզ է որ
հայերը եթէ ունեցած ըլլան իսկ հեթանոսական չըր-
ջանի գրեր, հայ լեզուի բաղաձայնական բարդ հնչա-
կանութեան այդ գրերը անբաւարար ըլլալուն՝ չոր-
սորդ դարու վերջերը բոլորովին լքուած էին ու հայ
լեզուն չէր գրուեր:



Փիւնիկեան գիրը Արեւմուտք չգացած պէտք է
նկատի առնենք որ Միջերկրականի ու մասնաւորապէս
Կրեաէի ազդեցութիւնը տարածուած էր այդ ավերուն
վրայ: Այդ առն էր որ Փիւնիկեցիք գիրը փոխանցե-
ցին իրենց Կարգակենայի գաղութին: Ափրիկէի մէջ
Լիպիայցիները թողած են կարգ մը արձանագրութիւն-
ներ որոնց գիրը հաւանաբար առնուած է Կարգակե-
նայի գրերէն, օգտուելով թերեւս Եգիպտոսէն: Նոյն
Պէրպլեր ժողովուրդէն Սահարացի թուարէկներն ալ ու-
նեցած են իրենց գիրը, ինչպէս նաեւ կան Կեդրոնական
Ափրիկէի վայ եւ Մօմ լեզուներու յատուկ վանկագը-
րեր: Նուպիոյ մէջ ալ գտնուած են մերոյիջական կոչ-
ուած գրեր որոնք հին Նուպիական ըլլալ կը կարծու-
ին:

Հեւեները թէեւ օգտուած Արչիպեղագոսի ու
Կրեաէի գրերէն՝ իրենց այբուբէնին հիմ դորձածեցին:

Փիւնիկեան դրութիւնը Ն. Բ. շուրջ 900ին: Իրենց այդ նախնական այրութէնը կ'երեւի Արշիպեղազոսի թերակղզիին մէջ: Հելլէններուն կը պատկանի առաջին անգամ ձայնաւոր դրեր գործածելու պատիւը. այդ ձայնաւորները առնուեցան փիւնիկեան շնչական եւ կամ կոկորդային ու ձայնաւորի հակում ունեցող դրերէն: Փիւնիկեան այն ձայները որոնք իրենց լեզուին մէջ չկային՝ Հելլէնները փոխարինեցին իրենց յատուկ եզոյ ձայներով ու աւելցուցին նոր բաղաձայններ: Թէ Հելլէն այրութէնը Սեմական ծագում ունի (եւ աւանդութիւնն ալ կրնէ թէ Կալմոս բերած էր փիւնիկէն) կարելի է ապացուցաներ նաեւ գրերու անուններէն: Հելլէն «ալֆա»ն «պեթա»ն «կամա»ն «տէթա»ն եւայլն կը ծաղին սեմական «ալէֆ», «պէթ», «կիմէլ», «տալէթ»-էն որոնք գրերու ձեւի նմանութեան պատճառով կը նշանակեն «եզ», «տուն», «ուզ», եւ «դուռ»: Մենք եւս այդ գիրքը կը կոչենք հետեւեւ գարար («այր»), «բէն», «գիմ», «գա»: Յունական այրութէնն ալ սկզբի շրջանին փիւնիկեանին նման կը բաղկանար 22 տառերէ եւ Արեւելեան յունարէնը կը գրուէր փիւնիկեանին պէս աջէն ձախ, իսկ Արեւմտեանը՝ ձախէն աջ: Երբեմն ալ առաջին տողը կը գրուէր աջէն ձախ, երկրորդը ձախէն աջ, երրորդը դարձեալ աջէն ձախ եւ այսպէսով կը նմանէր արօրի մը գծած ուղիին:

Ն. Բ. 4րդ դարուն արդէն յունական այրութէնը կազմուած էր վերջնականապէս ու կը պարունակէր 24 տառեր, հիմ ունենալով յոնիական բարբառը:

Հելլէնները շուտով իրենց գիրը փոխ տառին փոքր Ասիոյ ծովեզերեայ ժողովուրդներուն որոնցմէ Փոլիգիացիները, Լիկիացիները, Լիւքիացիները, Կարիացիները, եւայլն ինչպէս նաեւ Լևմոս կղզիի բընակիչները (հաւանաբար Պեղասպացիներու գաղութ, եւ մօտ ցեղակից Էթրուրացիներու) գործածեցին այդ գի-

բը, որոշ փոփոխութիւններ կատարելով եւ հաւանա-
բար Միջերկրականի միւս գրերէն տանելով իրենց
լեզուի յատուկ եղող ձայներու համար նշաններ: Հել-
լէն գիրը անցաւ նաեւ Իտալիոյ թերակղզին ուր նախ
ծնունդ առաւ Էթրուրական այբուբէնը, յետոյ Օմպ-
րական, Օսքեան, Սապելլական գրերը ու ի վերջոյ
Լատին գիրը, մինչ միւս կողմէ Հելլէն գիրը անցաւ
Սարանիս ու Ատլանտեան ուր կազմուեցաւ Կեղտ—Ի-
պերեան գիրը, որու մէջ որոշ գեր ունէին Միջերկ-
րականի ու Փիւնիկեան հին գրերը: Լատին գրերուն
վրայէն կազմուեցան հիւսիսային Եւրոպայի Գերմա-
նական ցեղերու գործածած բուն կոչուած գիրերը որոնք
իրենց կարգին ծնան Կելտերու օկալ կոչուած այբու-
բէնը: Բուկերուն նման գիր մը գործածած են նաեւ
հին թուրքերը Կելթոնական Ասիոյ Օրխոն գետի շուրջ,
ուղուր գրերը ընդունելէ առաջ (ուղուր գրերէն
վերջն է որ գործածութեան մէջ մտած է արաբական
այբուբէնը:

Ապրին՝ բուն Հելլէն գրերուն վրայէն Յ. Բ. 4րդ
դարուն Գոթացի քաղաքի Վուլֆիլայի ձեռքով կազ-
մուեցաւ հին գոթական այբուբէնը, ինչպէս նաեւ 9րդ
դարուն Քիրիլ եւ Մէթոտի տատարատաձ սլաւական
գրերը, որոնք Ալբիականի եղերքները բաղխելով Հը-
սոմի ընդգլխութեան տեղի տունին կլակոլիք կոչուած
ուրիշ այբուբէնի մը. այս վերջինը սերած ըլլալ կը
կարծուի հին տալանական գրերէ եւ կամ նոյն դարու
յունարէնէ:

Անցնելով Եգիպտոս՝ քրիստոնէական կրօնքին
հետ, Յոյն գիրը գործածուեցաւ նաեւ Եգիպտացիներու
շառաւիղ Դպոսիներէն որոնք սամիպիլի Եգիպտոսե-
նէ տոին նաեւ 7 գրեր որոնց համապօրը Յունարե-
նը չունէր: Ինչպէս տնտանք Յոյն գիրը, կրօնական
կապերով, իր աղղկեցութիւնը գործեց նաեւ Եթովպա-
կան գրերու վերջնական ձեւակերպման մէջ:

Տարալ մ'ալ պէտք է յիշել 1926ին Ֆրանսայի մէջ
կոյղելի հնախուդական կայքէն Տքթ. Մօսլէի կողմէ
գտնուած եւ նոր Քարի չրջանէն նկատուած այբուբէ-
նանքան գրութիւնները որոնց մէջ կը զանազանուին
85 տեսակ զիր: Այս խնդիրը զեռ բուռն վիճարանու-
թեան նիւթ ըլլալուն՝ կարելի է որոշ կարծիք մը
կազմել:

Աւրեմն Մեսրոպի ժամանակ Հայաստանի դրացի
գրերն էին Յոյն գիրը, Ասորի գիրը որոնց երկուքն
ալ քրիստոնեայ, եւ Պարսկաստանի Զանգրիկ—Պահլաւ
գիրը: Անա գլխաւորապէս այս երեք այբուբէններուն
գրայէն էր որ Մեսրոպ վերջնականապէս կատարելա-
գործեց մեր գիրը:

ՄԵՔԱՐԱՏՕՅՆՏՕՅՐ
ԱՓԹԱԼՄՕՅՐԻՔԱԼ
ԹԵԱՏԱՄԵՆՕՐՈՒ
ՕՃԼՕՐԻՕԼՅՇԵՐ
ՃԵՏԱԻՍՐՕՃԱՅՏՈՒ
ԼԵԳԵԻՍՐՕՐՓԻԼԻՍՓ
ՍՕԹԵՆԱԴՕՐԱՏՎ
ՄԵՆԱՐՏՕՅՐԻՆԱ
ՕՅՏՕԻՓԱԴՎՕԻՆ
ՏՕՅՏՕԻՔԵԼԵԳԵՆ

Յոյն Աւետարանէն Հասուած Մը

Գծրադիւթիւն մ'է որ Մեսրոպի եւ ոչ մէկ ձե-
ռագիրը հասած է մեր ձեռքը, ոչ ալ տեւէ հայ գրու-
թիւն մինչեւ 9րդ դար: Ամենահին հայ ձեռագիրը
Կաղարեան ձեռարանի Աւետարանի օրինակն է 887
թուի:

Մեսրոպի ժամանակ հայ լեզուն կը խօսուէր սա-

կայն չէր գրուեր: Գիւանապիտական և վարչական լե-
զուէն Պարսկերէնն էր, իսկ եկեղեցականն ալ Յունա-
րէն ու նաեւ Ասորերէն քանի որ Քրիստոնէութիւնը
Ասորիքէն մտած էր Հայաստան: Պարսիկները քաղա-
քական պատճառներով կը հալածէին յոյն լեզուէն ու
կը քաջալերէին ասորերէնի գործածութիւնը եկեղեցի-
ներուն մէջ, սակայն հայ ժողովուրդը բան չէ՛ր հաս-
կընար այս օտար բարբառներէն եւ հետեւաբար չէր
կրնար օգտուիլ Ա. Գրքէն: Այս դժուարութեան վրայ

ասորացեայ . . . ասորացեայ քայս . . . Զիւնա . . . քանի

Ջրագագէի Գրէկի Տոլ Սը

ՀԱՆԿ ԺԱՌ ԿԱՅԷ ԺԱ ԿՈՒԿ ԿԻՍ ԺԱԿԻՍ

Ասորի Աւետարանի Համար Սը

էր որ Մեսրոպ ու Սահակ Չանային միջոց մը գտնել
հայ լեզուէն գրելու համար: Ոչ ասորերէն, ոչ ալ յու-
նարէն եւ ոչ ալ պարսկերէն գրերը կրնային առանձին
գոհացնել հայ հնչաբանութիւնը: Երկար փորձերէ վերջ
Մեսրոպ յաջողեցաւ լեզուին պահանջներուն համեմատ
յօրինել այբուքէն մը օգտուելով մի քանի աղբիւր-
ներէ ու թերեւ, եթէ գոյութիւն ունէին, նախկին հին
նշանադրեր ալ սրբադրեց: Այս դեւոր «հրաշք»ի վե-
րադրուեցաւ չվշտացնելու համար Բիւզանդիոնը ու
Պարսկաստանը: Հայերէնը՝ հետեւելով Յունարէնի,
գրուեցաւ ձախէն աջ, մինչ Պարսկերէնը ու Ասորերէ-
նը կը գրուէին աջէն ձախ: «Գիւլա»ի թուականն է 404:

Մեսրոպի այբուքէնին հիմը գլխապիւր յունարէնն
է. յունարէնի չունեցած բաղաձայններուն համար օգ-
տադրած է ասորի եւ գէնա գրեր, իսկ մէկ երկու
տեղ ալ Ղարբերէն եւ հաւանաբար Եթովպերէն:

ՀԱՅ	ՅՈՅԵ	ԱՐԱՐ	ԱՍՈՐ	ՉԵԵՏ	ՀԱՅ	ՅՈՅԵ	ԱՐԱՐ	ԱՍՈՐ	ՉԵԵՏ
Ա	Ը	Ի	Խ	Ս	Ճ	Ի	Հ	ՉԵԵՏ	Ե
Բ	Բ	Կ	Գ	Ս	Ս	Մ	Կ	Ծ	Ե
Գ	Դ	Ի	Վ	Գ	Յ			Ե	Ե
Դ	Ը	Կ	Դ	Չ	Ը	Ն	Կ	Ս	Ի
Ե	Ե	Խ		Ը	Ը	Յ	Վ	Ի	Ս
Զ	Զ	Ի	Ի	Ս	Ո	Ո	Ս	Վ	Յ
Ե	Ե	Խ		Ը	Ը	Զ			Ե
Ը	Ե			Ը	Ո	Ս	Վ	Ս	Ե
Թ	Թ	Ե	Ե	Ը	Ը	Զ			Ե
Ժ				Ը	Ը		ԿԻԼԵՍԻ		
Ի	Ե	Խ	Ս	Ս	Ս	Ը	Խ	Ե	Ս
Լ	Լ	Լ	Ս	Կ	Կ	Ս	Կ	Ե	Ե
Խ				Ը	Ս	Ը	Խ	Ը	Ը
Ծ	ԵՐԿԿ	Ը	Ը	Ը	Ը	Ը	Կ	Ի	Ի
Կ	Ը	Կ	Ս	Ը	Ը	Ը	Ը	Ը	Ը
Յ			Ս	Ը	Ը	Ը	Ը	Ս	Ը
Զ	ԵՐԿԿ	Ը	Ը	Ը	Ը	Ը			Ը
Ը	Ը	Ը	Ս	Ը	Ը	Ը	Ը	Ը	Ը

Նախարկ էջով կուտանք ցուցակ մը ուր բազմաթիւ հարուցումներ կան հայ գրերու ծնունդը տալով աշխարհին: Հարկընտանիքի վրայ գտնուող գրքերէն շատերն ունին արժէքը ունին, բայց կան այնպիսիներ ալ որոնք քով քովի բերուած են ձայնէ աւելի ձեւի նմանութիւնները ի յայտ բերելու համար:

Կըսուի թէ հայ գրերէն վերջ Մեսրոպ կազմեց Վատեղիներուն եւ Աղուաններուն (Ալլաւանցի) աշխարհները: Մեսրոպի հեղինակած գրերը խուլցուի կոչուած 38 զլխադիր եկեղեցական տառերն էին. իսկ այժմ կը գործածուին միւսերու ի աշխարհիկ տառերը: Աղուան տառերն ալ 38 կը հաշուին, ինչպէս եւ մեր աշխարհէն՝ 12ով դարուն «օ» եւ «ֆ» օտար տառերու մուտքով:

Ներկայ շրջաններուն հայ տառերով կը գրուէր նաեւ թուրքերէնը թրքախօս հայերու կողմէ որոնք ն—ի եւ կ—ի խառնուրդի գիր մը ձուլած են թուրքերէնի յատուկ մէկ ձայնին համար: Հայ գրերով կը կարգան նաեւ կարգ մը քիւրտեր որոնց համար Աւետարանը խրմաննի քիւրտ բարբառին թարգմանած է Տիարպէքիւրցի պատուաւի Ղազար Տէր Ղազարեան որ լեզուին յատուկ մէկ ձայնին համար շրջուած գործածած է մար աը: Հայ գրերով գրելու փորձեր կ'ըլլան նաեւ Կովկասեան կարգ մը լեզուները, ինչպէս հայերու մօտիկ Ուտիացիներու լեզուն եւայլն:



Ինչ որ ալ ըլլայ Մեսրոպի գիրը Հայ գրերու վերջնական ձեւակերպման մէջ՝ ինք է որ առաջին անգամ կ'զգայ ձայնական նրբին տարբերութիւններն ու մեր աշխարհէն դասել կուտայ ճշգրտութեան զլուխ — Կործոյներու կաշկիւն, եւ ինք ալ իրը հայ գիրերու հերոս՝ կը գտնայ հայ լեզուագիտութեան ամենամեծ հնչաբանը:

1885



PAID
1885



№ 2001



ԳԻՆ 8 ԼԷՎԱ

Այս պրակին հասցրել յաշխարհում է
«Հայ Օրհորդաց Միութեան»
Ս Օ Ֆ Ի Ա.



0016376

309

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0016376

m.p.

3p